

Ondaften i Farup sogn

Af H. K. Kristensen.

Lundgård i Farup ved Ribe har i ældre tid båret det mærkelige navn Ondaften. Også dens beboere i gamle dage havde en ikke helt almindelig historie.

I matriklen 1688 kaldes gården Ond Aften, og en mark hedder Ondaftens ager. Forøvrigt nævnes der 1683 i det tilstødende Kærbøl en Ondaftens grøft. Ellers er navnet ret sjældent. Her i amtet er der vist kun et par steder mere, der hedder sådan, nemlig i Ekknud i Ølgod sogn, hvor en mark 1683 kaldes Ondaftenstægt, og i Bække sogn nævnes samtidig Ondaftens Fald.¹⁾ I Ødis sogn syd for Kolding er der både en Store og Lille Ondaftens ager og desuden en Ondaftens mose. Der fører en markvej fra Ødis by derud, og det er måske den, der oprindelig har heddet Ondaften. I Tønder landsogn har der været en nu forsvundet bebyggelse Ondaften, og i Grødsbøl i Vilstrup sogn syd for Haderslev fjord findes et stykke agerjord med navnet Ondaften. Endvidere nævnes en bebyggelse i Sydslesvig, en bro på Køge landevej, et »bundløst« sænk i en vej på Møn samt enkelte andre lokaliteter med den mærkelige betegnelse.²⁾

Det underlige navn æggede folks fantasi. Nogle sagde, stedet i Farup kaldtes sådan, fordi der en-

gang boede røvere der, som plyndrede vejfarende. Andre mente, det stammede fra en slags herberge, hvor man tit nødtes til at tage ind, når man kom ved aftenstid og ville ind til Ribe, men ikke kunne komme videre ad den dårlige vej for højvande.³⁾

Stednavneforskeren Gunnar Knudsen har i Danske Folkemål III givet en tydning af navnet. Det skulle da oprindeligt være gældende for en vej eller et vadested, »der er vanskelig [»ond«] at færdes på ved aftenstid.« — Er der så blevet bygget en ejendom ved denne vej eller dette vad, har den fået navnet hæftet på sig.

Denne forklaring passer godt på Ondaften i Farup. Gården lå lige uden for Ribe markskel ved den gamle Ribe-Varde landevej, som det ofte var omtrent umuligt at passere under oversvømmelser og i fugtige perioder. I en hekseproces fra 1641 mod Krøbbel Anna i Gæsteboderne i Ribe vidnes der om en stor storm og flod, som Alle Helgens dag (1. nov.) 1638 drev en mængde vand ind for Ribe. Netop da kom en ribeborger Chr. Lambertsen kørende med et læs varer. Klokkeren var mellem 8 og 9 om aftenen. Da væltede kusken Hans Farup med vognen og brækkede vognstjærten. Mens mændene læssede varerne på vognen igen, kom floden så stærkt, at de måtte skære tømmer i stykker og hver på en hest søge at redde sig. Men de kom fra hinanden i mørket, og Chr. Lambertsen faldt af hesten og druknede. Det fremgår ikke af sagen, hvor det skete, men det illustrerer en ond aften. Forøvrigt bekendte samme Krøbbel-Anna, endog før hun lagdes på pinebænken, at hun med troldom havde været med til at rejse stormfloden for at få Chr. Lambertsen druknet, og retten i Ribe mente i fuld alvor, at denne fattige stakkel, der ikke kunne for-

sørge sig selv, formåede det og lod hende ende på bålet.⁴⁾

Ondaften hørte i 1500-årene under kongen. Gården var i Kristian III's tid fæstet af en mand, der hed *Peder Ibsen* eller rettere af hans hustru *Anne*, hun havde nemlig fået livsbrev på den, så efter mandens død sad hun stadig med gården. Hun blev nu gift med den Ribeborgmester *Jørgen Pedersen Juel*, som 1545 fik livsbrevet bekræftet af kongen.⁵⁾ Jørgen Juel døde imidlertid allerede året efter og lovsynges som »fuldkommen guddommelig!⁶⁾ 1575 oplod enken fæstet af Ondaften til sin søn af første ægteskab *Hans Pedersen*, hvorefter hun døde, 79 år gammel. Hans Pedersen var en stor slagsbroder, bl. a. havde han såret to svogre, undsagt en tredie og overfaldet sin moders svend. Den 21. feb. 1600 blev han selv dræbt. Man kender ikke de nærmere omstændigheder, men tager næppe fejl ved at antage, at han atter havde været indblandet i slagsmål.⁷⁾

1610 og 1613 nævnes *Jep Borg* på Ondaften. Denne mand var 1577 en af Ribes købmænd, som drev handel på Hamborg. Han var en tid foged for den voldsomme Movrids Podebusk til Kørup, der var stor ejendomsbesidder i Ribe, hvor han bl. a. ejede Korsbrødregård, men ved sine evindelige stridigheder og sin lovløse færd blev almindelig forhad. Jep Borg havde en søn, Harder Jepsen, som voldte faderen stor sorg, idet han en nat i 1593 løb grassat omkring i gaderne med draget væрге under hujen og skrigen. Under forsøget på at afvæbne ham, stak han to vægtene ihjel med knive. Det vakte den største afsky og rædsel i hele byen, og da morderen førtes til Galgebjergene, skete det under bevogtning af 100 bevæbnede borgere. Egentlig skulle

han have været levende radbrækket, men benådedes til først at få halsen knækket med hjulet og derefter lemmerne, hvorefter han skulle parteres, lægges på fire stejler og få hovedet sat på en stage.

Det er forståeligt, om faderen efter dette søger ud af byen. Antagelig fæster han Ondaften 1600 efter Hans Pedersens død. Som nævnt er han her i alt fald 1610, da han optræder som vidne i en hekseproces. Det var i sagen mod Ingeborg Harchis. Han fortalte, at for 26 år siden, 3 uger før jul, sendte han sin svend Lauritz Rasmussen ud for at opkræve tilgodehavender hos forskellige, og da svenden krævede Ingeborg for 9 mark danske, hun skyldte for 9 lybske øltønder, nægtede hun at betale, så stævnedes han hende, og Ingeborg lovede da svenden, at han »skulle få en skammelig færd«. Svenden kom hjem og klagede over, at Ingeborg havde lovet ham ondt, hvortil Jep Borg sagde, at han bare »skulle give sig tilfreds«. Men netop samme dag blev svenden udplyndret og slået ihjel, »og skildte Jep Borg derved af med 800 daler, foruden hans regnskab han var udi.« Nu, de 26 år senere, er Jep Borg altså blevet klar over, at det egentlig ikke er morderen, han først og fremmest kan takke herfor, men Ingeborg Harchis. Hun havde lavet det sådan med trolddomskunster. For det, de høje dommere så efter ved en hekseproces, var følgende to forhold: Har anklagede lovet nogen ondt, og er det derefter dennem vederfaret? Og det kunne jo siges at være tilfældet her — om Jep Borg huskede ret!

Også i en senere hekseproces, mod Anna Lourups 1613, optræder Jep Borg i Ond Aften. Anna Lourups havde været inde i gården for at tigge. Hun blev da vred over, at de gav hende sur mælk,

hun truede og sagde, »deres mælk skulle ikke blive sur efter deres køer efter denne dag.« Og hvad skete? To køer døde og en blev syg. Jo, der hænder altid noget, når man venter længe nok!⁸⁾

Efter ham har *Peder Ibsen* nok overtaget fæstet. Han er vistnok en brodersøn af den tidligere fæster Hans Pedersen. Han er her, da stormfloden natten mellem den 11. og 12. oktober 1634 anretter sine frygtelige ødelæggelser. Herom fortæller rådmænd Anders Pedersen Spandet i sine optegnelser: »Peder Ibsen i Ondaften og hans hustru Karen, som tog hendes datters barn og bandt det til sig, og to unge mennesker, deres sønner, bleve, og al deres formue, som var stor, blev borte. Gud nådelig se til og vær os nådig!« — »Blev« vil her sige, at de druknede. Ganske vist opføres Peder Ibsens navn endnu i lensregnskabet 1634—35, men det er jo også først i okt. 1634, ulykken sker. I tre år bevilges gården fri for alle afgifter, både landgilde og skatter, så husene er sikkert ødelagte eller stærkt medtagne.⁹⁾

Den nye fæster flytter fra gården næsten med det samme. I lensregnskabet 1636—37 ser man, at *Kjeld Hansen* fæstede den halvgård Undaften, som *Claus Therkildsen* ham oplod. Kjeld Hansen gav 20 rdl. i indfæstning. Gården kaldes nu en halvgård, mens den i tidligere regnskaber kaldes 1 gård, dvs. en helgård.¹⁰⁾ Det er ikke rigtigt, når det 1638 siges,¹¹⁾ at Ondaften er 3 »ufuldkomne gårde«. Derimod kan det nok være rigtigt, at den har sin ager og eng »omlot« (indhegnet), som der fortælles videre. I hvor lang tid Kjeld Hansen har klarret sig som fæster, ved jeg ikke, men senere, vel efter svenskekrigene og pesten, bliver den uden fæster lagt ind under Riberhus' ladegård og sandsyn-

ligvis drevet sammen med denne. Således synes forholdet at være ved matriklen 1688. Ladegården med en hel del krongods var på det tidspunkt forpagtet af amtsforvalteren *Jens Christensen*. Ved en del ejendomme i Farup sogn angiver matriklen, at de hører under Riberhus ladegård. Riberhus og Kgl. Majestæt ejede bøndergods vidt omkring i amtet, kun i Farup sogn nævnes noget som liggende under ladegården. Det må sikkert være det, Jens Christensen har forpagtet. Det omfattede 12 gårde og bol i Farup by, 1 gård i Kærbøl, 5 i Kirkeby samt Ondaften. Selve Ondaften sattes til omtrent 6½ td. hartkorn. Mellem 1688 og 1692 købtes gården af amtsforvalteren.

Jens Christensen var i 1684 blevet amtsskriver og 1687 tillige ridefoged over Riberhus amt for endelig 1690 at udnævnes til amtsforvalter. Han giftede sig 18. feb. 1691 i Ribe med Anna Cathrine Lund, der var enke efter ritmester og tolder i Ribe Frederik Hausmann, død den 28. april 1689 af de alvorlige brandsår, han havde pådraget sig ved operahusets brand på Amalienborg. Hausmann var vist en søn af amtsforvalteren i Segeberg og hustru Margrethe v. Pape, Frederik III's elskerinde, ophøj- et til friherreinde af Løvendal.

Anna Cathrine Lund var i sit første ægteskab vant til at føre stort hus, og selv om der efter mandens død blev gjort udlæg i boet for resterende skatter, har hun sikkert været et godt parti. Også Jens Christensen var en endog meget formuende mand. 1692 fik han for sig og hustru samt arvinger brev på at nyde samme privilegier som adelen og Københavns borgere på sit jordegods, hovedgården Stensgård på Fyn og på »hvis andre hovedgårdes jordegods, han sig i riget herefter lovligen kan

tilforhandle eller i gælds betaling overtage, i det mindste 200 td. hartk.« Samtidig fik han bevilling på, at hans gård uden for Ribe, kaldet Ondaften, nu herefter må kaldes Lundgård. Han har vist sat nye bygninger på gården, ligesom han gav den et nyt, finere navn, sikkert opkaldt efter fruén og for at ære hende. Hun tilhørte en Lund-slægt, der stammede fra Ulleruplund i Skærbæk, men i det sidste par slægtled boede som herredsfogder i Højer. Selv var fruén født i Tønder 31. marts 1661, hvor faderen dengang var herreds- og digefoged. Ondaften kom således til at bære den nye husfrues slægtsnavn.

Her havde amtsforvalterens nu bopæl, og her døde fru Anna Cathrine Lund den 18. maj 1693. Liget blev indsat i Farup kirke, men kun for en dag, idet det så førtes til Højer kirke.

Jens Christensen havde første gang været gift med Sidsel Andersdatter, og nu giftede han sig 3. gang (25. april 1695) med Dorothea Catharina Hedevig Gude, datter af Michael Gude, grevelig rantzausk råd og overinspektør. Hun var født på Lindevedgård i Sydslesvig og døde 11. okt. 1698 på Lundgård i barselseng, hendes lig overførtes til Stensgård. Selv døde Jens Christensen 5. december 1708 på Stensgård.

Han efterlod sig så mange skatterestancer, at kronen til dækning lod sig udlægge Stensgård. Med Anna Cathrine Lund havde han en eneste søn, Frederik Hein, der blev døbt 17. dcbr. 1691. Han tilbagekøbte Stensgård, var en dygtig godssamler og administrator, blev endog etatsråd og kirkeinspektør og kom til at spille en ikke ringe rolle i vort amt som kirke- og jordegodsejer.¹²⁾

Efter Jens Christensens død havde børnene

Lundgård en kort tid, hvorefter *Otto Bjerrum* vist overtog den. Han har den ialtfald 1711, men omkring 1720 købes den af sognepræsten i Farup, *Jørgen Iversen Ravn*, thi 1722 stod hans datter Kirstines bryllup med Mads Termansen i Kærbøl her på Lundgård. Ravn er født i Gammel Haderslev 1669 som søn af sognepræsten der, blev præst i Farup 1695 og første gang gift med formandens enke, Gunder Vindfeld, og anden gang med Anna Marie Eisbøl fra Haderslev, hvis fader var foged i Tyrstrup herred. 1731 brændte præstegården, men præsten var »uforsagt«, som P. Rhode skriver; han boede »tryggelig« på Lundgård og overlod til eftermanden at opbygge præstegården. Ravn blev til sidst provst, havde non til eksamen, men som landmand var han meget bjærgsom. Ribe by havde under kvægsygen udstedt forbud mod, at landsbyernes sygdomsbefængte kvæg blev drevet sammen med købstadens. Men hr. Jørgen rettede sig ikke efter det. 1725 tog byen ligefrem dom over præsten for at få ham til at holde sine dyr fra Ribe bymarker, særlig fra Galgemarken, som han kaldte »Heerstrasse«. Heller ikke dommen respekterede han, så byen til sidst måtte klage til kongen. Hr. Ravn døde 1734, hans enke overlevede ham længe og døde den 1. marts 1759.¹³⁾

Da var gården allerede i den slægts besiddelse, som skulle komme til at eje den gennem adskillige generationer, nemlig *Vindfeld-erne*. De forøgede Lundgårds område. 1769 dreves en af sognets rantzauske gårde under den og senere kom endnu mere til.¹⁴⁾

NOTER: 1) H. K. Kristensen: Øster Horne Herred 315.
2) Sønderjyske Stedn. I 133, 176. Danske Folkemaal III 1929.

- 3) M. K. Sørensen: Bidrag til en Beskrivelse over Farup Sogn (Jy Saml VIII 16). 4) D. Grønlund: Mennesker brændt i Ribe for Hexeri (1780). 5) Da Mag 4 r I. 6) Kinch: Ribe II, 1884, 60. 7) Anf. st. 61. 8) Grønlund anf skr. Kinch: Ribe II 169, 199. 9) Kinch: Ribe II 61, 338. Riberhus Lensregn. 1634-35. 10) Riberhus Lensregn. 1636-37, indfæstn. og sagefald. 11) Præsteindberetn. til Ole Worm 1638, Da Sml 2.r IV. 12) F. C. Sommer: Slægten Astrup 112, Mat. 1688, Bloch og Smith: Ribe Borgere (Årb Ribe 1928, 83f.) 13) Trap VIII 633, M. K. Sørensen anf skr. 18, P. Rhode: Haderslev Amts Beskrivelse 468 f., Wiberg Præstehist I, O. Smith: Næringslivet (Ribe Bys Hist. 1660-1730, 264). 14) Trap VIII 633, M. K. Sørensen anf. skr. 18f.
-